

Azərbaycan neft-qaz sənayesində qazma işlərinin tarixi, bu günü və perspektivləri

Qədim zamanlardan bütün dünyada neft diyarı kimi tanınan ölkəmizdə min illər əvvəl yer səthində çıxan neftin ibtidai üsullarla yığılıb, karvanlarla müxtəlif ölkələrə daşındığı faktlarla sübut olunmuşdur. Neftin sənaye üsulu ilə hasilatının, emalının, tankerlərlə, dəmir yolu ilə, boru kəmərləri ilə daşınmasının əsası vətənimizdə qoyulub.

Sonrakı dövrlərdə də quruda, sahilə, açıq dənizdə və dərinsulu ərazilərdə neftin çıxarılması işlərinə məhz Azərbaycanda başlanılıb. Yeni bel və kərki ilə qazılan quyulardan müasir avtomatlaşdırılmış texnologiyalara əsaslanan üsullara qədər qazma prosesinin çoxminillik tarixində Azərbaycanın payı əvəzsizdir. Abşeronda balaxanlı usta Allahyar Məhəmmədovun oğlunun 1594-cü ildə dərinliyi 64 metr olan quyu qazdığı haqda məlumatlar vardır. Bu fakt isə hələ 5 əsr öncə burada qazmanın sənətkarlıq səviyyəsinə yüksəldiyini göstərir.

Artıq bir əsrə yaxındır ki, neft-qaz hasilatında qazma dəniz akvatoriyasında aparılır. İlk dərinlik nasosu da ABŞ-dan 15 il öncə 1876-cı ildə Bakı mədənlərində sınaqdan çıxıb. Tarixi mənbələrə nəzər saldıqda görürük ki, dünyada sənaye üsulu ilə neft quyusunun qazılmasına Bibiheybətə başlanılıb. Belə ki, Zaqafqaziya Vilayəti Baş İdarəsinin Şura üzvü, dövlət müşaviri Vasili Semyonovun bu vilayətin baş komandanı general Aleksandr Neydqarta yazdığı 1844-cü il 22 dekabr tarixli məktubunda Abşeron yarımadasındakı neft mədənlərini ətraflı təsvir edir, hasilatın artırılması üçün konkret texniki və təşkilati təkliflər verir. Semyonovun məktubuna müsbət rəy verildikdən sonra 1845-ci ilin aprelində maliyyə naziri Fyodor Vronçenkonun göstərişi ilə Kaspı Xəzinə Palatası tərəfindən qazma işlərinə min gümüş sikkə ayrılır və Bibiheybət rayonunda kəşfiyyat quyusunun qazılması haqqında

tapşırıq verilir. 1846-cı ilin yanvarında Bakı neft və duz mədənlərinin direktoru, dağ mühəndisləri korpusunun podpolkovniki Nikolay Voskobonnikovun rəhbərliyi ilə Bibiheybət yatağında iki quyunun qazılmasına başlanılır. Quyulardan biri 21 metr dərinlikdən neft verir və bununla da dünyada sənaye üsulu ilə neft hasilatının əsası qoyulur. 1847-ci il 8-14 iyul tarixlərində Qafqaz canişini knyaz Mixail Vorontsovun imzaladığı hesabatlarda da dünyada ilk neft quyusunun Xəzər dənizinin sahilində qazılması faktı təsdiq olunur. Neftçixarma işində əldə olunmuş inqilabi yeniliklər XIX əsrin 50-ci illərində Abşeronda hasilatın yüksəlməsinə, emal sənayesinin yaranmasına böyük təkan verir.

1872-ci il Bakı neft rayonunda kəhriz (kankan) üsulu ilə quyuların qazılmasına son qoyulması və buruq üsulu ilə quyuların qazılmasına keçid ili oldu. S.M.Lisiçkinin məlumatına görə əgər fəaliyyət göstərən quyuların ümumi sayı 1873-cü ildə 158-ə bərabər idisə və ondan buruq neft quyularının sayı 9 idisə, 1876-cı ildə kankan quyularının sayı buruq quyularının sayı ilə eyni idi - 62. Bununla da köhnə səth neftini çıxarmaq üçün quyuların qazılmasına son qoyuldu və o dövr üçün yeni olan qazma texnikasının köməyi ilə quyuların qazılmasına start verildi. Nəticədə ilk buxar maşınları meydana gəldi. 1899-1901-ci illərdə 11,5 milyon ton neft hasil edən Bakı neft sənayesi dünyada birinci yeri tutdu. Müqayisə üçün deyək ki, 1859-cu ildə sənaye üsulu ilə neft quyularının qazılmasına başlanılmış Amerika Birləşmiş Ştatlarında isə bu göstərici o zaman 9,1 milyon ton təşkil edirdi.

XIX əsrin sonlarında artıq Azərbaycanda qazma yüz min metrlik parametrləri aşmış, bütün Rusiya üzrə ümumi həcm 2/3 hissəsini təşkil etmişdir. 1939-cu ildə Pirallahı adasının şimal akvatoriyasında metal dirəklər üzərində ilk dəniz qazma qurğusu qurulmuşdur. Dünyada turbinlə ilk maili quyu 1941-ci ildə neftçi Ağa Nemətullanın işi-

rakı ilə bu buxtada qazılmışdır. Hazırda respublikamızda "Dədə Qorqud", "İstiqlal", "Qurtuluş" kimi modern dəniz qazma qurğuları fəaliyyət göstərir. Bunlardan ən nəhəngi - "İstiqlal" dənizin 700 metrliyində, 7600 metr dərinlikdə quyu qazılmasını təmin etmək gücündədir.

Axtarış, geoloji kəşfiyyatın 1940-50-ci illərdə dənizə, onun dərin qatlarına yan alması qazma işində elmi-texniki tərəqqinin, texnoloji təkmilləşdirmənin inkişaf perspektivi ilə əlaqədar olmuşdur. Sürətlənən proseslər respublikada qazma avadanlıqları, neft maşınqayırma sənayesinin təşəkkülünə rəvac vermiş, texniki-texnoloji təchizatın keyfiyyətinin yüksəlməsinə səbəb olmuşdur. Çox çətin, mürəkkəb inkişaf yolu qət edən qazma prosesi əl əməyinə əsaslanan primitiv istehsal üsullu müstəvidən müasir texniki bazaya malik çevik bir sahəyə çevrilmişdir.

Müxtəlif dövrlərdə neft sənayesində baş verən kəskinləşmələr, tənəzzül meyilləri qazma dinamikasına da təsirli olmuşdur. Buna baxmayaraq XX əsrin 80-ci illərini qazma sahəsində yüksəliş dövrü kimi xarakterizə etmək olar. 1970-1980-ci illər Azərbaycanda bütün sahələrin, ilk növbədə isə neft sənayesinin maddi-texniki bazasının möhkəmlənməsi illəri olmuş, onun inkişafında güclü sıçrayış əldə edilmişdir. Belə ki, ulu öndər Heydər Əliyevin respublika rəhbərliyinə gəldiyi 1969-cu ildə mövcud təbii və intellektual resurslardan effektiv istifadə edilməklə, zamanın tələblərinə uyğun innovativ vasitələrin tətbiqi ilə neft sənayesini yenidən dinamik inkişaf yoluna qaytarmaq mümkün oldu. Xəzər dənizinin dərin sahələrinin mənimlənməsi ilə əlamətdar olan bu dövrdə planlı və məqsədyönlü şəkildə aparılan çoxşaxəli tədbirlər nəticəsində dənizdə genişmiqyaslı geoloji-kəşfiyyat işləri həyata keçirilmiş, neft sənayesinin etibarlı infrastrukturunu qurulmuşdur. 2500 ton gücündə "Azərbaycan" kran-gəmisinin, "Xəzər" tipli özüqalxan, sonralar isə dənizin 200 metrlik dərinliyində işləməyə imkan verən "Şelf" tipli

yarımdalma üzən qazma qurğularının alınması nəticəsində dənizin daha dərin sahələrində zəngin neft və qaz yataqlarının kəşf olunmasına imkan yarandı. Nəticədə 8 yeni neft və qaz yatağı kəşf edildi, respublikanın neft ehtiyatları iki, qaz ehtiyatları isə üç dəfə artırıldı. 1980-ci illərdə üzən qazma qurğularının sayı 11-ə çatdı və məhz bu qurğulardan istifadə olunmaqla 80-350 metr dərinlikdə zəngin neft ehtiyatlarına malik yataqlar - "Bahar", "Bulla dəniz", "Günəşli", "Çıraq", "Azəri", "Kəpəz" və başqaları kəşf edildi. Bu yataqlar indinin özündə də Azərbaycanda hasil olunan "qara qızıl"ın əsas hissəsini verir.

Bu gün Ulu Öndərin siyasi kursunun layiqli davamçısı "Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi altında uğurla davam etdirilən yeni neft strategiyası ölkə iqtisadiyyatının flaqmanı olan SOCAR-ın inkişaf edərək böyüməsinə, genişlənməsinə, beynəlxalq standartlara uyğunlaşmaqla modern bir şirkətə çevrilməsinə zəmin yaratmışdır. Şirkət hazırda yeni yataqların istismarı, regional və global əhəmiyyətli digər layihələrin gerçəkləşməsi istiqamətində mühüm addımlar atır. SOCAR və Abşeron Qazma Şirkəti tərəfindən 2007-ci ildə təsis edilmiş, Azərbaycanın qazma sənayesində xüsusi yeri olan "SOCAR-AQŞ" MMC inteqrə olunmuş qazma və quyu xidmətləri göstərən birgə müəssisə kimi fəaliyyətini genişləndirməkdədir. "SOCAR-AQŞ" MMC-nin əsas fəaliyyəti Xəzər dənizinin neft və qaz yataqlarında quyuların qazılmasından ibarətdir. "SOCAR-AQŞ" Azərbaycanın milli müəssisəsi kimi ilk dəfə olaraq analoqu olmayan yeni nəsil qazma qurğularının ölkəmizdə tətbiqində rol oynayır. Hazırda "SOCAR-AQŞ" - Xəzərdə 4 neft və qaz yatağında, o cümlədən dayazsulu "Günəşli", "Qərbi Abşeron", "Ümid" və "Bulla" yataqlarında mövcud

olan 5 platformada 6 qazma qurğusu vasitəsilə qazma işlərini aparır. 2009-cu ildən etibarən şirkət Qazma Podratçılarının Beynəlxalq Assosiasiyasının (International Association of Drilling Contractors, IADC) üzvüdür. Şirkət həmçinin inteqrə olunmuş qazma və quyu xidmətlərinin göstərilməsi sahəsində API Spec Q2 - Keyfiyyət İdarəetmə Sisteminin standartının tələblərinə uyğun sertifikat ilə təltif olunmuşdur. Şirkət regionda API Spec Q2 sertifikatı ilə təltif olunmuş ilk və yeganə qazma müəssisəsidir. 2018-ci ilin noyabr ayında isə BMT Qlobal Səzəsinə qoşulub.

"SOCAR-AQŞ" həmçinin "ÜMİD" yatağında unikal qazma və geofiziki tədqiqat işləri aparıb, yatağın 1 saylı dəniz stasionar özülündən faktiki dərinliyi 6810 m olan 16 nömrəli kəşfiyyat quyusunda qazma işlərini təhlükəsiz, uğurla və keyfiyyətlə başa vurub. "Ümid" yatağının 1 saylı dəniz stasionar özülündən faktiki dərinliyi 6810 m olan 16 saylı quyunun tikintisi işlərini təhlükəsiz və ətraf mühitə heç bir ziyan vermədən uğurla yekunlaşdırıb. Quyu bütövlüylə nəzərə alınmaqla 16 saylı quyu Xəzərin Azərbaycan sektorunda qazılmış ən keyfiyyətli quyulardan biridir. Kəmərlərin layihə dərinliyinə çatdırılması, kəmərlərarxası təzyiğin olmaması və sementləmə işlərinin mükəmməl aparılması deməyə əsas verir ki, 16 saylı quyu "Ümid" yatağının tarixində yeni səhifə açıb. SOCAR tarixində ilk dəfə olaraq, quyu tikintisi zamanı qazma texnologiyalarında müəyyən dəyişiklik edilmiş, quyuəgzi avadanlıqların yığılmasında yeni metodlar tətbiq edilmiş və yüksək hasilatın əldə olunması üçün 5 1/2 düymə monobar lift boruları vasitəsilə tamamlanma işləri aparılmışdır.

Müəssisənin əldə etdiyi uğurlardan biri də "Ümid" yatağı üzrə məhsuldar horizontlarda lay təzyiqlərinin ölçülməsi və süxur nümunələrinin götürülməsi olmuşdu. "Ümid" yatağı tarixində, ilk dəfə olaraq, "SOCAR-AQŞ" yataq üzrə V horizontdan beynəlxalq standartlara cavab verən avadanlıqla 6046.5-6063.5 m və 6037-6046 m intervalından 100% süxur nümunələri götürmüş, sfermetik şəkildə qablaşdıraraq sifarişçiyə təhvil vermişdir. Göründüyü kimi, inteqrə edilmiş qazma və quyu xidmətləri göstərən "SOCAR-AQŞ" müasir müəssisə olmaqla yanaşı, həm də bu sahənin inkişaf perspektivlərinin reallığını özündə əks etdirir.

Qeyd edək ki, 2000-ci ildən bəri Azərbaycanda SOCAR-ın müəssisələri tərəfindən 2.6 milyon metr qazma işi həyata keçirilib. Bunun nəticəsində 1490 hasilat quyusu qazılıb. Bundan əlavə, Azərbaycanda hər il 70-80 quyu istismara verilir. Bu da onu göstərir ki, indi Azərbaycanın qazma sahəsində öz məktəbi formalaşmış. Bu məktəb yalnız Azərbaycan deyil, ümumilikdə Xəzər regionu üçün gələcək nəsil qazmaçıların yetişdirilməsinə də mühüm rol oynayır.

✍ Sevinc Azadi,
"iki sahil"

Yazı "SOCAR-AQŞ" MMC və Azərbaycan Mətbuat Şurasının "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanmasının 25 illiyi münasibətilə kütləvi informasiya vasitələrinin təmsilçiləri arasında keçirdiyi müsabiqəyə təqdim olunur.